

Elvir Duranović¹

ISLAM I PREDISLAMSKI OBIČAJI ARAPA – KUR'ANSKO-SUNNETSKA ANALIZA

Sažetak

Premda je idolopoklonička religija predislamskih Arapa bila u direktnoj suprotnosti sa apsolutnim Božijim jedinstvom, islam nije kategorički odbacio ovu tradiciju Arapa, već je, zavisno od karaktera običaja, neke prihvatio, druge reformirao, a treće ukinuo ili zamijenio. U radu se metodom tekstualne analize Kur'ana i sunneta razmatraju različiti egzemplari prihvaćene, reformirane i dokinute prakse predislamskih Arapa. Navedeni su primjeri neprihvatljivih obreda poput obožavanja kipova, gatanja, vjerovanja u nebeska tijela, ubijanja ženske djece i drugih idolopokloničkih običaja, rituala i nepravednih društvenih odnosa. Analizirani su reformirani običaji i obredi koji su poticali od ranijih Božijih poslanika, prvenstveno od Ibrahima, a.s., i Ismaila, a.s., a vezani su za obavljanje hadža. U fokusu rada, također, su egzemplari reformiranih propisa iz bračnog, nasljednog i testamentalnog prava. Na kraju su razmatrana moralna i društveno korisna praksa predislamskih Arapa koju je islam prihvatio i uvrstio u korpus svojih normi i propisa. Obrazac nastao na takav način primjenjivan je u vrijeme susreta islama s predislamskim tradicijama različitih naroda koji su kasnije ulazili u njegovo okrilje.

Ključne riječi: islam, predislamski tradicija, odnos islama prema običajima predislamskih Arapa

UVOD

Predislamski Arapi su bili idolopoklonici. Pored Uzvišenog Allaha, dž.š., obožavali su veliki broj idola kojima su davali božanska svojstva i karakteristike. Svako pleme imalo je svog idola, a duhovni centar predislamskih Arapa bila je Meka u čijem

¹ Imam Sultan-Ahmedove džamije u Bugojnu, elvirduranovic@yahoo.com

središtu se nalazila Ka'ba sa 365 idola. Prije Muhammeda, a.s., među Arapima su djelovali Božiji poslanici, tako da je u njihovoj religiji postojala svijest o Jednom Svemoćnom Bogu kome su ostali idoli služili kao posrednici. Norme ponašanja Arapi su crpili iz lokalne plemenske tradicije i običajnog prava, te prava naroda s kojima su pomoću trgovačkih veza dolazili u dodir. Izrazito ratničko obilježje plemenskih zajednica zahtijevalo je surove zakone koji su štitili i poštovali ratnike, a bezobzirno i nepravedno kršili osnovna ljudska prava nemoćnih, posebno žena i djece. Svako pleme smatralo se samostalnim, a jedna ružna riječ mogla je izazvati oružani sukob s velikim brojem žrtava. Krvna osveta bila je na vrhuncu. Glavno obilježje društvenog života bili su alkohol, kocka, blud, strelice za gatanje i prinošenje žrtvi idolima. Lihvarstvo i kamata bili su veoma rašireni. Dužnik je bio prisiljavan da pusti svoju ženu ili kćerku da se bave bludom kako bi vratio dug. Žensku djecu su ubijali. Ovo su glavne negativne karakteristike društva u kojem se pojavio i djelovao posljednji Allahov poslanik, Muhammed, a.s. Međutim, Arapi su prije islama, također, bili ponosni ljudi, otvorenog duha, gostoljubivi prema strancima, iskreni u izvršavanju zavjeta, pouzdani kod ugovaranja, požrtvovani u ratu, odlučni i uporni u ispunjavanu željenog cilja.

Uloga Vjerovjesnika, a.s., kao vjerskog reformatora bila je da uravnoteži ove suprotnosti Arapa; da očisti njihovo vjerovanje, ukloni nedostatke i prihvati njihove dobre strane. U ovom radu smo, na osnovu Kur'ana i suneta, analizirali odnos islama prema predislamskim običajima Arapa s ciljem upoznavanja s dubinom reforme koju je Muhammed, a.s., proveo. S druge strane, željeli smo ukazati na činjenicu da je islam prihvatio dobru i plemenitu predislamsku praksu koja je postala sastavni dio njegovog učenja, jer proces simbioze islama s dobrom i korisnom predislamskom tradicijom nije završen u vrijeme Allahovog Poslanika, a.s., već kontinuirano traje i ponavlja se uvijek kada neki narod ulazi u okrilje islama.

Izučavanje običaja Arapa, iz doba neznanja, u našoj literaturi posvećeno je malo pažnje. Nekoliko tekstova tematski obrađuju religijsku praksu i običaje Arapa prije islama. Dr. Fikret Karčić („O nasljednom pravu predislamskih Arapa“, *Islamska misao*, br. 62, 1984. godine str. 7-11) razmatra glavna obilježja i karakteristike predislamskog nasljednog prava, osnove za nasljeđivanje, te odnos islama prema nasljednom pravu predislamskih Arapa. Bivši reisul-ulema Salih Safvet Bašić („Arapski običaji iz doba džahilijeta o

kojima govore Kur'an i hadis", *Glasnik IVZ*, br. 2-3, 1944. str. 31-36.) piše o običajima i arapskoj poeziji prije islama. Premda je u naslovu teksta najavio da će se baviti analizom običaja predislamskih Arapa koje navode Kur'an i hadis, Bašić se u radu, uglavnom, fokusirao na neke od njih poput gatanja po letu ptica, bacanju strelica, ubijanja ženske djece itd. O arapskom društvu i njegovim ekonomskim aspektima u doba neznanja pisao je rahmetli Mehmed Handžić („Socijalne i ekonomske prilike koje su prethodile Alejhiselamovu poslanstvu“, u: *Studije iz šerijatskog prava: Izabrana djela Mehmeda Handžića*, knj. 5 str. 295-306). U svom radu Handžić je opisao dekadentno idolopokloničko društvo i njegova najvažnija ekonomska obilježja: trgovinu i lihvarstvo.

Ostali autori koji su pisali o predislamskoj tradiciji Arapa činili su to prilikom razrade pojedinih aspekata islamskog prava. Alija Silajdžić (*Testament u šerijatskom pravu*, Sarajevo, 1941) je proučavao testamentalno i nasljedno pravo Arapa prije islama; Mehmed Begović (*Šerijatsko bračno pravo*, Beograd, 1936) se bavio bračnim pravom Arapa, dok je Muharem Štulanović (*Urf – Običaj kao pomoćni izvor šerijatskog prava sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Bihać, 2004) analizirao različite aspekte običajnog prava predislamskih Arapa. Biografije Božijeg Poslanika, a.s., prevedene na naš jezik (Muhamed Hamidulah, *Muhammed, a.s.*, Sarajevo, 1983: 35-53) također, sadrže osnovne informacije o religiji predislamskih Arapa i društvenim okolnostima u kojima je Muhammed, a.s., djelovao.

U razradi običaja predislamskih Arapa autori su malo pažnje posvetili glavnim izvorima islama. Uzvišeni Allah, dž.š., je tokom 23 godine, koliko je trajala poslanička misija, objavio brojne ajete Muhammedu, a.s., sa smjernicama, uputama i konkretnim odgovorima na konkretna pitanja. Kur'an sadrži informacije o Arapima prije islama u tako značajnom obimu da je na osnovu objavljenih građe moguće vjerno rekonstruisati njihov religijski, socijalni, imovinsko-pravni i porodični život. Slično je i sa sunnetom Allahovog Poslanika, a.s., koji je, kao tumač Kur'ana, bio još konkretniji i detaljniji. U ovom radu su, metodom tekstualne analize Kur'ana i sunneta, obrađeni predislamski običaji Arapa i razmatran odnos islama prema njima.

OPĆE KARAKTERISTIKE ODNOSA ISLAMA PREMA PREDISLAMSKOJ TRADICIJI ARAPA

Islam uvažava i poštuje ranije monoteističke religije i njihove poslanike. Najveći dio Kur'ana donosi pripovijesti o Božijim poslanicima koji su prethodili Muhammedu, a.s., naglašavajući da: „*Nema razlike među njima*“, (Kur'an, *Al-Baqara*: 136) jer su svi ispovijedali vjerovanje u jednog Boga i moralnu reformu. Premda su osnovni principi vjerovanja koje su zastupali Božiji poslanici bili nepromjenjivi, ipak je svaki od njih djelovao u određenoj društvenoj sredini što je njegovoj božanskoj misiji davalo lokalni karakter. Božiji poslanici su govorili jezikom svojih sunarodnjaka. (Kur'an, *Ibrahim*: 4) Ni jedan od njih nije u potpunosti mijenjao narodne običaje, već su kroz svoje djelovanje nastojali da promijene samo ono što je bilo nepravedno, nemoralno i u suprotnosti s njihovim osnovnim učenjem. Uloga Muhammeda, a.s., kao društvenog reformatora, nije se, s te strane, razlikovala od uloge ranijih Božijih poslanika. Šah Velijjullah (*Wāli Allāh*) lijepo je primijetio da: „*Nije cilj Poslanikov, a.s., niti je on u stanju totalno izmijeniti društvenu i pravnu praksu naroda; njegov je cilj izgraditi društvo na moralnim i duhovnim principima, pa s tim u vezi ostavlja netaknutim sve što nađe, osim onoga što nije u skladu s novom ideologijom. On se obzirno pokušava baviti onim što je spojivo s moralnim principima, a ostalo mijenja što je moguće manje, kloneći se promjena koje nisu nužne i koje njegovo društvo ne može lako da prihvati.*“ (Šarif, 1990:541) Navedeno nedvosmisleno potvrđuje predanje koje bilježi Muslim, vjerodostojnim lancem prenosilaca, prema kojem je Božiji Poslanik, a.s., rekao hazreti Aiši: „*Da nije tvoj narod nedavno izašao iz paganstva, ja bih porušio Ka'bu i potom je bezuvjetno sagrađio na temeljima Ibrahima, a.s., pošto su Kurejšije zgradu Ka'be smanjili...*“ (El-Munziri, 2004:332) Naime, kada je Vjerovjesnik, a.s., bio mladić bujica je srušila Ka'bu. Stanovnici Meke su započeli njenu obnovu, ali pošto nisu imali dovoljno halal imetka, a nisu željeli ugrađivati na nepošten način stečeni novac, smanjili su dimenzije Ka'be. Dio koji su izostavili ozidali su malim zidom koji ukazuje na izvorne dimenzije. Kasnije, kada je Allahov Poslanik, a.s., pobijedio idolopoklonike, bio je u mogućnosti da poruši Ka'bu i sagrađi je na Ibrahimovim, a.s., temeljima, ali je odustao od toga jer je uvažavao osjećaje Arapa koji su tek bili prihvatili islam, bojeći se da takav postupak ne bi izazvao nelagodu

kod njih. Poslanik, a.s., je pokazao da poštuje povijest ljudi, njihovu tradiciju i običaje koji nisu u suprotnosti s njegovim osnovnim učenjem. To je posebno vidljivo iz propisa koji regulišu odnose među ljudima, jer su mnoge ustanove opstale, veliki broj je prilagođen novim potrebama, a dokinute su samo one institucije i propisi koji su bili u suprotnosti s osnovnim principima islama. (Silajdžić, 1941:44)

Za pravilno određivanje odnosa islama prema predislamskoj tradiciji Arapa važno je ukazati na djelovanje Ibrahima i Ismaila, a.s., dvojice Božijih poslanika čije su aktivnosti duboko utjecale na tradiciju Arapa. Premda ne postoje drugi historijski dokumenti kojima bi se dokazao boravak Ibrahima, a.s., u Mekki, u Starom zavjetu nema nikakvog pomena o tome,² ipak je djelovanje Ibrahima, a.s., i Ismaila, a.s., vrlo opširno opisano u Kur'anu i sunnetu Božijeg Poslanika. Njih dvojica sagradili su Ka'bu; (Kur'an, *Al-Baqara*: 127) Ibrahimu, a.s., naređeno je da pozove ljude na hadž; (Kur'an: *Al-Hağğ*: 27) Ibrahim je trebalo da žrtvuje sina Ismaila, pa ga je Allah, dž.š., otkupio velikim ovnom; (Kur'an, *Al-Saffāt*: 101-109) Hadžera, supruga Ibrahimova, a.s., i majka Ismailova, a.s., trčala je sedam puta između Safe i Merve, dva brežuljka nedaleko od Ka'be, (Er-Rifa'i, 2002: 95) itd. Predislamski Arapi sačuvali su tragove Ibrahimove, a.s., vjere i obreda koje je on činio, ali su vremenom zaboravili njihov izvorni smisao i svrhu. Tako je Ka'ba koju su Ibrahim, a.s., i Ismail, a.s., sagradili da bude Hram u kojem će se slaviti i veličati jedan Bog postala sjedište velikog broja idola predislamskih Arapi. Čista vjera Ibrahimova pomiješala se s animističkim vjerovanjima u svetost kamenja, drveća, prirodnih pojava i nebeskih tijela.

Jasno je, stoga, da je osnovna zadaća Muhammada, a.s., bila da upozna svoje sunarodnjake s nepatvorenim Ibrahimovim vjerovanjem i uspostavi pravedan i moralan islamski zakon - Šerijat. Svoju misiju Muhammed, a.s., ostvario je na tri načina:

- a) Ukinuo je sve obrede, rituale i običaje koji su bili u suprotnosti sa zadanim ciljem;
- b) Očistio je i vratio izvornost predislamskoj praksi i običajima koji su poticali od Ibrahima i Ismaila, a.s.;
- c) Ostavio je netaknutim ono što je bilo korisno i u skladu s osnovnim načelima islama.

² Kao što se ne spominje ni Salih, a.s., Božiji poslanik koji je djelovao među Arapima iz plemena Semud.

NEPRIHVATLJIVA PREDISLAMSKA PRAKSA I OBIČAJI

Apsolutni princip Božijeg jedinstva kojeg je zastupao Muhammed, a.s., vodio je ka ukidanju idolopoklonstva i nepokolebljivog razračunavanja s običajima, obredima i ritualima koji su izvicali iz njega. Čim je bio u mogućnosti, Allahov Poslanik, a.s., je naredio da se poruše svi kipovi i idoli predislamskih Arapa. Obožavanje Lāta (*al-Lāt*)³, U'zzāa (*al-'Uzza*)⁴, Menāta⁵, (Kur'an, *An-Nağm*: 19-20) Vedda⁶, Suā'a⁷, Jegūsa⁸, Jeū'ka⁹ i Nesra¹⁰ (Kur'an, *Nuh*: 23) idolā koji se poimenično spominju u Kur'anu, kao i mnogih drugih koji se u Kur'anu ne

³ Lat je idol koji se nalazio u Taifu. Njemu se klanjalo i obožavalo ga pleme Sekif. Kurejšije i druga arapska plemena također su poštovali Lata. Bilo je uobičajeno da se djeci daju imena Zejdu Lat, Temimu Lat i slično. Kad se islam proširio, Muhammed, a.s., je poslao Mugiru da sruši i spali Lata.

⁴ U'zza je idol iz Nahle. Govorilo se da se od njega čuo nekakav glas. Kad je završeno oslobađanje Meke, Vjerovjesnik, a.s., je poslao Halida ibn Velida da uništi Uzzaa. Halid je stigao u Nahlu, pronašao nagu džinicu, raščupane kose, iskežnih zuba i ubio je. Zatim je obavijestio Muhammeda, a.s., o tome, a on mu je rekao: "To je Uzza, ona je bila očajna što je Arapi više nikada neće obožavati."

⁵ Menat je najstariji idol kojem su se klanjali i kojeg su cijenili i obožavali svi Arapi. Arapska plemena koja su nastanjivala Meku i Medinu prinostili su žrtve njemu u čast. Ipak, od svih plemena Evs i Hazredž su se posebno isticali u poštivanju i obožavanju Menata. Amir ibn Jesar kazuje da su tokom hodočašća Meki pripadnici Evsa i Hazredža sve obrede obavljali zajedno s ostalim plemenima, ali kad bi se poslije boravka na Mini vratili u Meku i vršili obrede obilaska oko Kabe, odlazili bi do Menata, pred njim brijali i šišali glave i molili ga da im podari nagradu. Smatrali su da nisu upotpunili obrede hadža ako tako ne postupe. Za vrijeme oslobođenja Meke, Allahov Poslanik, a.s., poslao je Aliju da sruši Menata i razbije ga u komade. O predislamskim božanstvima više pogledaj u: Abu al-Farağ, Abdurrahman ibn al-Ġewzi, *Talbisu Iblis*, 2003., str. 64-65.

⁶ Wedd, kip u liku stasalog muškarca, bio je idol plemena Kelb. Njegov hram se nalazio u mjestu Dewmetu-l-Dzedel. Vjerovali su da je on bog sudbine i pred njegovim kipom su bacali strelice za gatanje.

⁷ Suva' je bila idol plemena Huzejl. Njen kip napravljen je u liku žene bujnih grudi. Smatrana je za božicu plodnosti.

⁸ Jegusa su obožavala plemena Murad i Gatafan. Predstavljen je u liku lava. Vjerovalo se da je on gospodar života i smrti. Njemu su se klanjali prije odlaska u bitku.

⁹ Jeū'ka su obožavali stanovnici Hemedana. Njegov kip bio je u liku brzog arapskog konja. Smatran je za boga snage i vještine, pa su ga ratnici posebno poštovali.

¹⁰ Nesr je bio idol stanovnika Himejra. Bio je predstavljen u liku sokola. Vjerovalo se da je on bog neba i vjetra.

spominju, suprostavljalo se samoj srži vjerovanja u Jednog Boga, te je stoga razumljivo da se našlo na udaru žestoke kritike Allahovog Poslanika, a.s. Biografi¹¹ Vjerovijesnika, a.s., prenose da je Muhammed, a.s., prilikom oslobođenja Meke lūkrom razbijao idole koji su se nalazili u haremu Ka'be učeći pri tom ajete: **“Došla je Istina, a nestalo je laži; laž, zaista, nestaje.”** (Kur'an, *Al-Isrā*: 81) **„Došla je Istina, a laži je nestalo.”** (Kur'an, *Saba*: 49) Zatim je naredio svojim drugovima da poruše sve kipove koji su se nalazili u drugim mjestima. Zajedno s rušenjem kipova prestali su svi obredi, rituali i običaji vezani za njihovo obožavanje, jer se obredi, prema Kur'anu, posvećuju isključivo Uzvišenom Allahu. (Kur'an, *Al-Anā'm*: 162)

Predislamski Arapi su iz neznanja i sujevjerja neke životinje, kada bi prošle kroz određene životne faze, poklanjali svojim idolima i iz različitih razloga smatrali svetim. To su: behira (*al-bahīra*),¹² saiba (*al-sāiba*),¹³ vesila (*al-vasīla*)¹⁴ i ham (*al-hām*).¹⁵ S obzirom da je takav postupak bio u suprotnosti s osnovnim učenjem islama prema kojem je sveto samo ono što Allah, dž.š., i Njegov Poslanik, a.s., proglaše svetim, zabranjen je ajetom: **„Allah, dž.š., nije propisao ni behiru ni saibu ni vesilu ni hama; to oni koji ne vjeruju govore o Allahu laži, i većina njih nema pameti.”** (Kur'an, *Al-Māi'da*: 103)

Jedan od predislamskih obreda koje je islam ukinuo jeste običaj stanovnika Medine da, kada se vraćaju s hadža ili s puta, ne ulaze u svoje domove na vrata, već sa stražnje strane. Vjerovali su da je to bogobožno djelo, da tako treba postupiti i da je to sastavni dio njihove vjere. Kur'an je korigovao njihovo krivo vjerovanje i ukazao na pravu vjeru, odnosno na izvorni smisao

¹¹ Vidi: Ibn Hišam, *Poslanikov životopis*, Bemust, Sarajevo, 1998. godine, str. 228.; Sefijjurr Rahman Al-Mubarekfuri, *Zapečaćeni džennetski napitak*, El-Mudžahidun, bez god. i mjesta izdanja, str. 460.

¹² *Behira* je deva koja je orodila petero. Ako peto bude žensko, razrežu joj uho i zabrane njeno jahanje, mlijeko i bilo kakvo iskorištavanje.

¹³ *Saiba* je ovca ili koza koju su predislamski Arapi ostavljali pred svojim bogovima i ništa od nje nisu koristili. Ona je bila poklon njihovom idolu.

¹⁴ *Vesila* je ovca koja je ojanjila sedmero janjadi. Kad se sedmi put ojanji, razrežu joj uho i puste je da ide na bilo koje pojilište. Svu janjad koju ojanji poslije toga smiju jesti samo muškarci, osim ako bi ojanjila mrtvo janje, poslije koga bi opet mogli svi jesti.

¹⁵ *Ham* je mužjak deve s kojim je neka deva orodila desetero. Kada orodi deseto, posvete ga idolima, zabrane da se jaše i kažu: “Ovako nam je Allah, dž.š., naredio.”

čestitosti i bogobožnosti. Allah kaže: „*Ne iskazuje se čestitost u tome da sa straženje strane u kuće ulazite, nego je čestitost u tome da se Allaha bojite. U kuće na vrata njihova ulazite i Allaha se bojte, da biste postigli ono što želite.*“ (Kur'an, *Al-Baqara*: 189)

Krivo vjerovanje uzorkuje krive, sramotne i nesretne postupke. U nastavku rada ukazat ćemo na neprekinuti niz loših običaja predislamskih Arapa koji su izvirali jedan iz drugog. Možda je najsravnije obilježje života predislamskih Arapa ubijanje ženske djece. U vrijeme kada islam nije bio moćan da se oštro suprotstavi ovom nesretnom običaju, Allah se obraća razumu i osjećaju ljudi riječima: „*I kada živa sahranjena djevojčica bude upitana zbog kakve krivice je umorena?*“ (Kur'an, *At-Takwir*: 8-9.) Njen jedini grijeh bilo je iskrivljeno vjerovanje Arapa koji su sebe smatrali odgovornim za opskrbu i nafaku. Kad je islam ojačao eksplicitno je zabranio ovaj gnusni postupak poučavajući ljude da je opskrba i nafaka u Božijim rukama. Allah kaže: „*Ne ubijajte djecu svoju od straha od neimaštine, i njih i vas Mi hranimo, jer je ubijati njih doista veliki grijeh.*“ (Kur'an, *Al-Isra*:31)

I dok su žensku djecu smatrali izvorom sramote, Arapi su se veoma ponosili muškom djecom, što ih je odvelo u drugu krajnost. Naime, među njima je bio veoma raširen običaj usvajanja muške djece. Neko bi jednostavno posinio dječaka koji mu se sviđao i javno se izjasnio o tome. Posinak je dobijao ista prava i dužnosti kao i krvno rođena djeca. Ovaj običaj je bio toliko raširen da je i Muhammed, a.s., prije nego što je postao Božiji Poslanik, posinio Zejda ibn Harisa. Običajem adopcije učinjena je nepravda krvnim potomcima koji su ostajali bez dijela nasljedstva. Nepravdu koju su Arapi činili svojoj djeci islam je ispravio i porodične odnose uredio na prirodnoj osnovi uvažavajući krvnu vezu pri nasljeđivanju. S druge strane, Allah podsjeća vjernike da i posinci imaju očeve za koje treba vezati njihovo porijeklo. U Kur'anu stoji: „...*Niti je posinke vaše sinovima vašim učinio. To su samo vaše riječi, iz usta vaših, a Allah istinu govori i na pravi put izvodi. Zovite ih po očevima njihovim, to je kod Allaha ispravnije. A ako ne znate imena očeva njihovih, pa braća su vaša po vjeri i šticećnici su vaši.*“ (Kur'an, *Al-Ahzab*: 5-6)

S obzirom da su posinke smatrali ravnim sinovima, predislamski Arapi su njihove razvjenčane supruge zabranjivali poočimima. Allah, dž.š., je ovaj običaj ukinuo na dramatičan način na primjeru Svog Poslanika i njegovog posinka Zejda ibn Harisa. Naime, Zejd ibn Haris je bio oženjen Zejnebom bint Džahš s kojom

nije mogao naći zajedničku riječ i od koje se, nakon izvjesnog vremena razveo. U želji da potpuno razbije predrasude vezane za posinka koje su bile duboko ukorijenjene u tradiciji predislamskih Arapa, Allahov Poslanik, a.s., se vjenčao Zejnebom. U Kur'anu stoji: **„A kada ti reče onome kome je Allah milost darovao, a kome si i ti dobro učinio: 'Zadrži ženu svoju i boj se Allaha!' – u sebi si skrivao ono što će Allah objelodaniti i ljudi si se bojao, a preče je da se Allaha bojiš. I pošto je Zejd s njom živio i od nje se razveo, Mi smo je za tebe udali kako se vjernici ne bi ustručavali više da se žene ženama posinaka svojih kada se oni od njih razvedu – kako Allah odredi, onako treba da bude.“** (Kur'an, *Al-Ahzab*: 37) Ženidba Muhammed, a.s., sa Zejnebom i ukidanje ovog običaja nije prošlo bez prigovora. Licemijeri su pričali da je Muhammed oženio suprugu svog sina. (Qutb, 1996: 29) Međutim, postojeće predrasude vezne za porodične odnose islam je u potpunosti razbio i oslobodio okova proisteklih iz vremena neznanja.

Glavna obilježja društvenog života predislamskih Arapa bili su vino, kocka, kumiri i strelice za gatanje. Arapi su konzumirali mnogo alkohola. Vinom su se ponosili toliko da su mu skladali stihove i pisali hvalospjeve. Druženje uz alkoholna pića često bi završavalo prinošenjem žrtve idolima. Nakon prinošenja žrtvi prisutni su se kockali bacajući određeni broj strelica, a predmet dobiti bila je žrtvovana životinja. (Handžić, 1999: 112) Na strelicama bi napisali imena učesnika, a zatim ih izvlačili. Onaj čija bi strelica bila prva izvučena dobio bi najveći komad mesa, a znalo se desiti da osoba koja je prinijela žrtvu ništa ne dobije. (Qutb, 1997: 30-31) Islam je kritikovao takav način javnog života Arapa iz doba neznanja i zabranio ga ajetom: **„O vjernici, vino i kocka i kumiri i strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo, zato se toga klonite da biste postigli što želite.“** (Kur'an, *Al-Ma'ida*: 90)

Pored klanjanja kipovima koje su svojim rukama pravili, predislamski Arapi su vjerovali u božanstvenost nebeska tijela: Sunca, Mjeseca i zvijezdā. Smatrali su da zvijezde utječu na njihove živote i određuju im sudbinu. Izvršavajući svoju plemenitu misiju Allahov Poslanik, a.s., je poučavao vjernike da sve što se dešava, biva Božijom voljom. Zejd ibn Halid al-Džuheni, r.a., kaže: “Klanjali smo sabah-namaz za Poslanikom, a.s., na Hudejbijji na izmaku kišne noći, te kad smo završili namaz, Poslanik se okrenuo prema klanjačima i upitao: 'Znate li šta vam je Gospodar vaš

poručio?' Oni odgovoriše: 'To samo Allah i Njegov Poslanik, a.s., znaju.' 'Kazao vam je', odgovori im Poslanik, a.s.: 'Među Mojim robovima ima onih koji su jutro dočekali kao vjernici u Mene ili kao nevjernici. Oni koji su kazali: 'Kiša nam je pala kao blagodat Allahova i Njegova milost' - ta oni su iskreni vjernici u Mene i poricatelji zasluga zvijezda, a oni koji su kazali: 'Kiša nam je pala zahvaljujući zvijezdama - pa oni su nevjernici u Mene, a obožavatelji zvijezda.'" (El-Munziri, 2004: 34)

Uz navedene obrede, rituale i običaje, dokinuti su mnogi drugi kao što je gatanje po letu ptica, bacanju piljaka i iz crta u pijesku, (El-Qaradawi, 1997: 322-323)¹⁶ proricanje budućnosti sa sedam strelica ispred kipa Hubela,¹⁷ (Bašić, 1944: 31) zihar,¹⁸ te brojni nepravedni ugovori i građanski nemoralni poslovi. (Štulanović, 2004: 140-143)

Spomenuti običaji predislamskih Arapa bili su inficirani klicom idolopoklostva i kao takvi u direktnoj suprotnosti s islamskim učenjem i načelima Šerijata. Islam ih je ukinuo, a umjesto njih ustanovio je nove. Enes ibn Malik, r.a., kazuje: "Kad je Vjerovjesnik, a.s., došao u Medinu, zatekao je kod stanovnika Medine praznike od dva dana u koje su se oni igrali i veselili. Allahov Poslanik, a.s., upitao ih je o tim danima, a oni su mu odgovorili da ti praznici datiraju još iz vremena neznanja. Vjerovijesnik, a.s., im tad reče: '*Allah vam ih je zamijenio boljim danima od njih. To su Ramazanski i Kurban-bajram.*'" Allahov Poslanik, a.s., slično je postupio i kada su u pitanju mjesta na kojima su se nalazili idoli predislamskih Arapa. On je Mugiru ibn Šu'bu poslao s odredom vojnika u Taif da sruše idola Lata i da na njegovom mjestu sagrađe džamiju što su i učinili. (Er-Rifa'i, 2002: 1310) Ustanovljeni obrazac korišten je kasnije u vrijeme kada su drugi narodi prihvatili islam i postajali dio velike islamske kulture i civilizacije.

¹⁶ Sve navedeno dokinuto je hadisom u kojem stoji: „*Gatanje iz crta u pijesku, iz leta ptica i bacanjem piljaka spada u širk.*“

¹⁷ Hubel je jedan od brojnih idola predislamskih Arapa. Njegov kip nalazio se u Ka'bi. Ispred kipa nalazile su se strelice za gatanje, tako da su ga smatrali za boga sudbine.

¹⁸ U predislamsko doba zihar je predstavljao razvod braka. Naime, kada bi neko želio da se razvede rekao bi svojoj ženi: „Ti si mi poput leđa (zihar) moje majke.“

REFORMIRANA PREDISLAMSKA TRADICIJA

Prije Muhammeda, a.s., među Arapima su djelovali Ibrahim i Ismail, a.s. Oni su ostavili dubok trag u tradiciji predislamskih Arapa, posebno u obredima hadža. Međutim, protokom vremena gubio se ispravni smisao i značenje hadžskih obreda, a ljudi su unosili sve više običaja suprotnih izvornoj Ibrahimovoj, a.s., vjeri i zdravom razumu. Islam nije ukinuo hadžske obrede, jer je njihova svrha i namjena od Boga objavljena,¹⁹ već ih je reformirao, popravio i očistio od natruha koje su tokom vremena ljudi unijeli u njih.

Kurejšije iz Meke i oni koji su se držali njihovih običaja, u doba prije pojave islama, predstavljali su posebnu društvenu klasu poznatu pod nazivom „Hums“. Jedna od privilegija „Humsa“ bila je boravak na Muzdelifi 9. zul-hidžeta, dok su svi ostali ljudi tog dana boravili na Arefatu. Njihov postupak bilo je u suprotnosti s principom jednakosti ljudskog roda pred Bogom kojeg je islam zastupao, te je dokinut riječima Uzvišenog: „**Zatim krenite odakle kreću ostali ljudi i tražite oprost od Allaha, jer Allah, uistinu, prašta i samilostan je.**“ (Kur'an, *Al-Baqara*: 199) Interesantno je napomenuti da je Muhammed, a.s., za razliku od drugih Kurejšija, i prije nego što je postao Božiji Poslanik, 9. zul-hidžeta odlazio na Arefat i tamo boravio s drugim ljudima. Njegov postupak izazivao je čuđenje ljudi naviklih da članovi „Humsa“ budu na Muzdelifi. (Er-Rifa'i, 2002: 133)

Premda su obavljali obrede hadža, predislamski Arapi nisu znali njihov pravi značaj i smisao, niti su ih povezivali s Ibrahimom i Ismailom, a.s., već su smatrali da su to običaji njihovih predaka. U predislamsko doba na Safi se nalazio idol s likom muškarca po imenu Asaf, a na Mervi ženski kumir Naila. Arapi su između njih obilazili i njima se klanjali. (Ramić, 1990: 32-33) Nakon što su primili islam, ljudi su se ustručavali da obilaze između Safe i Merve na način kako su to činili u predislamskom periodu, smatrajući da je to idolopoklonički obred. (Qutb, 1996: 47) Uzvišeni Allah je u vezi s tim objavio: „**Safa i Merva su od Božijih znakova, pa ko hodočasti Kabu ili obavlja umru, nije mu grijeh obići Safu i Mervu!...**“ (Kur'an, *Al-Baqara*: 158) Islam nije ukinuo obred sa'ja između Safe i Merve, jer je on izvorno povezan s

¹⁹ Allah, dž.š., je naredio Ibrahimu da obzanani ljudima hadž. (Kur'an, *Al-Hağğ*: 27)

Hadžerom, majkom Ismaila, a.s.,²⁰ već ga je očistio od idolopokloničkih dodataka i ukazao na njegov pravi smisao i svrhu. Iz identičnih razloga, islam je zabranio tavaf oko Ka'be nagim hodočasnicima. Naime, idolopoklonici iz Meke imali su sramotno pravilo prema kojem hodočasnici-stranci nisu mogli tavafiti u svojoj odjeći, već su morali kupiti odjeću u Meki. Ako neko ne bi imao sredstava da kupi odjeću, obilazio bi nag oko Ka'be. (Karalić, 2001: 265)

U doba neznanja Arapi su vjerovali da njihova božanstva zahtijevaju krv i meso kurbanda. Zbog toga su krv žrtvovanih životinja prolijevali po zidovima Ka'be, a njihovo meso vješali na stubove oko Ka'be. S obzirom da je žrtvovanje kurbanda obred koji je izvorno povezan s Ibrahimom, a.s., islam ga je prihvatio, ali je idolopokloničku praksu polijevanja Ka'be krvlju ukinuo. Allah kaže: „*Do Allaha neće doprijeti meso njihovo i krv njihova, Ali će Mu stići iskreno učinjena dobra djela vaša.*” (Kur'an, *Al-Hağğ*: 37)

Određeni društveni ugovori i pravni poslovi, čija osnova nije bila u suprotnosti s duhom i nakanom Šerijata, a koje su ljudi na razne načine zloupotrijebili i izmijenili, nisu potpuno dokinuti već su reformirani i usaglašeni s principima islamskog prava.

U predislamsko, doba Arapi su imali običaj da potpuno slobodno raspoložu s imetkom i da ga oporukom, ukoliko nisu imali muških nasljednika, ostavljaju kome hoće. Tu praksu, koja je bila nepravedna prema drugim nasljednicima, islam je reformirao i dozvolio mogućnost oporuke u iznosu jedne trećine imovine. Pored reforme testamentnog prava, islam je reformirao i nasljedno pravo predislamskih Arapa. Najvažnije reforme su proglašavanje supružnika nasljednicima; supruga, roditelji i preci dobili su pravo nasljedstva čak i kad ima muških nasljednika; te je uvedeno opće

²⁰ Prema predanju, Ibrahim, a.s., je po Božijem naređenju ostavio svoju suprugu Hadžeru i sina Ismaila u dolini Meke. Hadžera je dojila Ismaila i pila vodu iz mješine. Kada je u mješini nestalo vode ožednjeli su i ona i njen sin. Vidjevši da se dijete privija od žedi, ona je krenula u potragu za vodom. Okrenula se prema Safi, najbližem brežuljku, i popela se na njega. S njega je osmotrila dolinu, ali nije vidjela nikoga. Zatim se spustila sa Safe, i, kada je stigla na sredinu doline, zadigla je rub svoje haljine i potrčala onako kako čovjek trči u nevolji, dok nije prešla dolinu i došla do Merve, pa se popela i na nju. Odatle je ponovo pregledala dolinu, ali opet nije vidjela nikoga. To je sve ponovila sedam puta. Na taj način se obavlja saj između Safe i Merve. (Er-Rifa'i, 2002: 95)

pravilo da žene dobijaju polovinu dijela muškarca. (Karčić, 1997: 76-77)

Prema svjedočenju hazreti Aiše, u predislamsko doba postajale su četiri vrsta brakova. Prva vrsta bio je uobičajeni brak kao što i danas postoji. Čovjek bi zaprosio neku ženu, dao joj mehr i zatim se oženio s njom. Na ovakav način mogao je biti sklopljen monogamni ili poligamni brak. Druga vrsta braka bio je brak *istibda* (*al-istibdā*). To je brak u kojem bi muž svojoj supruzi nakon menstruacije naredio da ide do drugog čovjeka i da ima odnos s njim. To se činilo da bi dijete imalo plemićko porijeklo, ili u slučajevima kada muž ne bi mogao imati djece. Treća vrsta braka je bila ograničena poliandrija, na način da grupa ljudi, najviše njih deset, održava odnose s istom ženom. Ako ona zatrudni, pozvala bi sve muškarce i obznanila čije je dijete. Čovjek koji je proglašen ocem, nije se mogao odreći te dužnosti. Četvrta vrsta braka bila je neograničena poliandrija, prema kojoj je neograničeni broj ljudi održavao odnose s nekom ženom. Kada bi ona zaniжела dijete, pozvali bi vještaka koji bi na osnovu izgleda djeteta presudio ko je otac. Ni u ovom slučaju čovjek koji bi bio proglašen ocem ne bi se mogao odreći te obaveze. (Tuhmaz, 2003: 25-26) Sve navedene vrste braka, osim prve, islam je dokinuo, a poligamiju ograničio i dozvolio pod određenim uvjetima. Allah kaže: „**...Onda se ženite sa onim ženama koje su vam dopuštene, s dvije, s tri, ili s četiri. Ako strahujete da nećete pravedni biti, onda s jednom...**“ (Kur'an, *An-Nisa*: 3)

Brak se u Arabiji prije islama zaključivao na tri načina: otmicom, kupnjom i slobodnim ugovorom. Islam je dokinuo praksu otmice i kupovine žena, a brak je učinio ugovorom o zajedničkom životu. Žena je prije islama bila objekat bračnog ugovora. U islamu žena je postala subjekat s punim pravom da ugovara ono što joj najviše odgovara. Mehr koji je prije islama pripadao roditeljima djevojke, islam je dodijelio supruzi, da raspoláže s njim po želji. (Begović, 1936: 36-41) Konačno, ukinut je običaj prema kojem je žena bila nasljeđivana poput ostale imovine. Allah kaže: „**O vjernici, zabranjuje vam se da žene kao stvari nasljeđujete...**“ (Kur'an, *An-Nisa*: 19)

I prije islama postojao je običaj akike, obrednog žrtvovanja za zdravlje i napredak novorođenčeta. Prema tom običaju, novorođenče se mazalo krvlju žrtvovane životinje. Islam je reformirao obred akike, na način da se žrtva posvećuje isključivo

Allahu, dž.š., a da se dijete ne maže krvlju žrtve jer je krv nečista. Svrha obreda ostala je ista. (Beglerović, 2005)

PRIHVAĆENA PREDISLAMSKA PRAKSA I OBIČAJI

Običaje predislamskih Arapa koji nisu bili u suprotnosti s Kur'anom i sunnetom islam je prihvatio i uvrstio u svoje norme i propise. Uz to, uvjet da bi neki predislamski običaj, ili praksa, bio prihvatljiv sa stanovišta islama, jeste da je koristan i da ne proizvodi nikakvu štetu. (Štulanović, 2004: 113-114) Ovaj uvjet je veoma bitan, jer pomaže u razumijevanju odnosa islama prema predislamskoj tradiciji Arapa, ali i drugih naroda koji su kasnije primili islam. Jasan dokaz prihvatljivosti običaja predislamskih Arapa su riječi Allaha, dž.š.: „**Otac djeteta dužan je da ih (majku i dijete) prema mogućnosti (bil-ma'ruf) hrani i odijeva...**“ (Kur'an, *Al-Baqara*: 233) Klasični komentatori Kur'ana sintagmu *bil-ma'ruf* tumače običajem, tj., otac djeteta dužan je da ih prema običaju mjestu u kojem žive hrani i odijeva. (Er-Rifa'i, 2002: 156) Kad se jedna od supruga Ebu Sufijana (*Abu Sufjān*), požalila Poslaniku, a.s., da Ebu Sufijan ne daje dovoljno novca za izdržavanje nje i djeteta, osim ako ona krišom uzme iz njegovog imetka, a da on za to ne zna, Poslanik, a.s., joj je rekao: „*Nema grijeha da na prikladan način (prema običaju) trošiš za porodične potrebe.*“ (El-Munziri, 2004: 384-385)

Zatim, tu spadaju običaji uvakufjavanja pokretne imovine, te običaj davanja dijela bračnog dara nevjesti odmah prilikom sklapanja braka, uz odgađanje plaćanja drugog dijela. (Štulanović, 2004: 113)

Islam poštuje prirodu čovjeka koji ima potrebu da se smije, plače, veseli, tuguje i raduje, te je stoga ostavio netaknutim sve običaje iz životnog ciklusa koji nisu bili u suprotnosti s osnovnim načelima Šerijata. Prirodno je da se ljudi vesele za vrijeme svadbe, jer je to radostan čin formiranja nove porodice. U tradiciji predislamskih Arapa bio je običaj da se za vrijeme svadbe pjevaju pjesme i udara u def. Islam tu tradiciju nije ukinuo, već je, u okvirima morala, časti i poštivanja, njeguje i preporučuje.

Allahov Poslanik, a.s., jedne prilike je upitao djevojku koja je bila kod nevjeste: „*Šta je uradila mlada?*“ 'Odveli smo je kod njenog muža', odgovorila je. '*A jeste li s njom poslali djevojku koja će udarati u def i pjevati?*', upita Allahov Poslanik, a.s. '*A šta će pjevati?*', pitala je djevojka. '*Govorit će stihove:*

*Došli smo vam i vas našli
Na vaš pozdrav odzdravili
Da vam nema žeženoga zlata
Žene bi vam bile bez nakita
I da nema pšenice uzrele,
Ne bi cure bile debele.
(Tuhmaz, 2003:114-115)*

Stihovi navedeni u ovom predanju pripadaju žanru narodnih umotvorina komponovanih da na lijep i moralno prihvatljiv način uveseljavaju svadbene svečanosti. Pozitivan odnos Allahovog Poslanika, a.s., i njegovo podsticanje ljudi da budu veseli, radosni i razdragani prilikom sklapanja braka, uticat će na pozitivan odnos islamskih učenjaka prema predislamskim svadbenim, ali i ostalim prigodnim svečanostima drugih naroda.

ZAKLJUČAK

U radu su analizirani običaji predislamskih Arapa spomenuti u Kur'anu i sunnetu i navedeni razlozi zbog kojih su neki od njih prihvaćeni, drugi reformirani, a treći odbačeni i ukinuti. Kriterij koji je, pritom, korišten je usaglašavanje predislamske tradicije Arapa sa duhom i načelima Šerijata. Islam je prihvatio plemenite i društveno korisne običaje Arapa, poput svadbenih običaja ili propisa da otac, prema običajima mjesta u kojem živi, vodi brigu o majci i djetetu. Poštivajući moralne i lijepe običaje Arapa islamsko pravo je otvorilo vrata korisnim i plemenitim običajim svih etničkih skupina koje su vremenom ulazile u okrilje islama. Narod koji je prihvatao islam unosio je u njega svoju kulturu, tradiciju i lijepe običaje, dajući mu na taj način tonalitet i posebnost po kojoj postaje prepoznatljiv svuda u svijetu. S druge strane, idolopoklonički obredi, nemoralni, nepravedni i ružni običaji predislamskih Arapa, od kojih su obožavanje idola i ubijanje djevojčica najgori, su derogirani i odbačeni jer islam prihvata samo ono što je lijepo, plemenito i društveno korisno.

Poznavanje predislamske tradicije Arapa i odnosa islama prema njoj moglo bi poslužiti kao obrazac za istraživanje predislamskih običaja naših predaka i procesa saživljavanja naše predislamske tradicije s islamskom kulturom, što je tema s kojim će se, nadamo se, u narednom periodu učenjaci baviti.

LITERATURA

- Bašić, S. (1944) „Arapski običaji iz doba džahilijeta o kojima govore Kur'an i hadis”, *Glasnik IVZ*, br. 2-3, Sarajevo.
- Beglerović, S. (2005) *Nekoliko riječi o akiki i propisima oko novorođenčeta*, http://www.znaci.com/serijatsko_pravo/serijat/art471_0.html (12. 07. 2009.)
- Begović, M. (1936) *Šerijatsko bračno pravo*, Beograd: Izdavačko-knjižarsko preduzeće Geca-Kom.
- El-Džewzi, A. (2003) *Talbisu Iblis*.
- El-Mubarekfuri, S. *Zapečaćeni džennetski napitak*, El-Mudžahidun.
- El-Munziri, (2004) *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, Sarajevo: El-Kalem.
- El-Qaradawi, J. (1997) *Halal i haram u islamu*, Sarajevo: Ljiljan.
- Er-Rifa'i, N. (2002) *Tefsir ibn Kesir – skraćeno izdanje*, Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Hamidulah, M. (1983) *Muhammed a.s. I*, Sarajevo.
- Handžić, M. (1999) *Tefsirske i hadiske rasprave*: u Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 4, Sarajevo: Ogledalo.
- Handžić, M. (1999) *Studije iz šerijatskog prava*: Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 5, Sarajevo: Ogledalo.
- Ibn Hišam, (1989) *Poslanikov životopis*, Sarajevo: Bemust.
- Karalić, M. (2001) *Tirmizijina zbirka hadisa*, Travnik: Elči Ibrahim-pašina medresa.
- Karčić, F. (1997) *Studije o šerijatskom pravu*, Sarajevo: Bemust.
- Korkut, B. (1995) *Prevod Kur'ana*, Zenica: IPA.
- Qutb, S. (1996) *U okrilju Kur'ana 2*, Sarajevo: FIN.
- Ramić, J. (1990) *Povodi objave Kur'ana*, Sarajevo: El-Kalem.
- Silajdžić, A. (1941) *Testament u šerijatskom pravu*, Sarajevo: Državna tiskara.
- Šarif, M. (1990) *Historija islamske filozofije*, II, Zagreb: August Cesarec.
- Škapur, H. (1996) *Sahihu-l-Buhari 2 – Buharijeva zbirka hadisa*.
- Štulanović, M. (2004) *'Urf – Običaj kao pomoćni izvor šerijatskog prava sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Bihać: IPA.
- Tuhmaz, M. (2003) *Hanefijski fikh*, Sarajevo.

ISLAM AND PRE-ISLAMIC TRADITION OF ARABS – A QUR'ANIC-SUNNA ANALYSIS

Elvir Duranović, M.A.

Summary

Although idolatry religion of pre-Islamic Arabs was directly opposite to absolute God's oneness, Islamic religion did not categorically deny pre-Islamic tradition. Depending on certain customs character, Islam accepted some of them, some were reformed and some were rejected or replaced. In this paper, by the method textual analysis of the Qur'an and Sunna, we analyze different examples of accepted, reformed and rejected practice of pre-Islamic Arabs. There are some examples of unacceptable rituals like worshiping idols, fortune-telling, belief in celestial bodies, killing female children and other idolatry customs, rituals and unjust social relations. Some reformed customs and rituals from the previous prophets have been analysed such as rituals related to Hajj and the prophets Ibrahim, a.s., and Ismail, a.s. There are also some examples of marital, hereditary and testamentary law. In the end, we analyze morally and socially useful practice of pre-Islamic Arabs accepted in Islam. Islam applied this pattern in dealing with different people and their traditions that became a part of Islamic tradition.

Key words: Islam, pre-Islamic tradition, relation between Islam and pre-Islamic Arabs' tradition

الإسلام والعادات الجاهلية – دراسة تحليلية على أساس القرآن والسنة

ألفير دورانوفيتش

الخلاصة

رغم أن العرب قبل الإسلام كانوا على الشرك المناقض تماما للتوحيد الذي جاء به الإسلام، لم ينف الإسلام كل عاداتهم، بل قبل بعضها، وعدل البعض الآخر، ورفض بعضها. يعرض البحث عن طريق دراسة تحليلية لنصوص القرآن والسنة أمثلة لقبول بعض عادات العرب في الجاهلية، وتعديل الأخرى، وإلغاء بعضها. عرضت الأمثلة للعادات المرفوضة مثل: عبادة الأصنام، الطيرة، الإيمان بالنجوم، قتل البنات، وغيرها من العبادات المنحرفة في العلاقات البشرية الجائرة. وعرضت الأمثلة للعادات التي عدلت وأصلها من الأنبياء السابقين على رأسهم إبراهيم وإسماعيل، عليهما السلام، تتعلق بأداء مناسك الحج. وكذلك بعض الأحكام في مجال الأسرة والفرائض والوصية. وهذا المنهج طبقه الإسلام مع كل الشعوب التي دخلت في الإسلام وعاداتها الموروثة من قبل الإسلام.

المصطلحات الأساسية: الإسلام، الجاهلية، موقف الإسلام من عادات العرب في الجاهلية